

УДК 373

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЯК РЕСУРС ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

О.Я.Савченко

доктор педагогічних наук, професор,
академік Національної академії педагогічних наук України

У статті розглядається застосування компетентнісного підходу як інструменту забезпечення результатного складника навчального процесу у вимірах навчальних досягнень учнів. Визначено базові поняття компетентнісної освіти: компетентнісний підхід; компетентність і компетенція; ключові та предметні компетентності. Виокремлено і структуровано ключові компетентності. Зазначено, що між ключовими й предметними компетентностями існує тісний взаємозв'язок: без предметних компетентностей не сформувати якісні ключові компетентності, які, своєю чергою, є міжпредметною основою для взаємопов'язаної реалізації цілей навчання, виховання і розвитку учнів.

Ключові слова: компетентнісний підхід; компетентність і компетенція; ключові та предметні компетентності.

Компетентнісна освіта – вихід за межі традиційної парадигми навчання. Її інтегрованим результатом вважається не система знань, умінь і навичок учня, а здатність ефективно діяти. Тому коротко можна визначити, що компетентнісна освіта – особистісно-діяльнісна, результативна, яка зміщує акцент на здатність особи до практичних дій у певному контексті. Звичний результат навчання «знаю що...», змінюється у напрямі «знаю як...».

Базовими поняттями компетентнісної освіти є: компетентнісний підхід; **компетентність і компетенція; ключові та предметні компетентності**. Коротко охарактеризуємо їх сутність. Передусім зазначимо, що компетентнісний підхід ученими визначається як спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових) і предметних компетентностей. Результатом такого процесу має бути формування загальної компетентності, що є інтегрованою характеристикою досягнень учня. Вона набувається в результаті навчання, особистого пізнавального й життєвого досвіду. Компетентність – це володіння учнем певною і/компетенцією або сукупністю компетенцій.

Різні аспекти компетентнісного підходу відображено у численних публікаціях сучасних учених (Т.М.Байбара, Н.М.Бібік, Н.А.Глузман, В.І.Завіна, І.О.Зимня, В.В.Красєвський, О.І.Локшина, О.В.Овчарук, О.І.Пометун, О.Я.Савченко, Л.Л.Хоружа, А.В.Хуторський та ін.). Їх аналіз дозволяє виокремити інноваційні характеристики базових понять цього підходу, які були використані у процесі розроблення другого покоління державного стандарту і навчальних програм для 1-4 класів [1].

Наведемо визначення базових понять компетентнісного підходу, якими ми користуємось у цьому та інших дослідженнях з означеної проблеми.

Компетентність – інтегрована здатність особистості до самостійної діяльності, набутої в процесі навчання. Вона охоплює знання, уміння, навички, досвід, цінності та ставлення, які можуть цілісно реалізуватися на практиці, тому компетентність не може бути зведена лише до фактичних знань та умінь. Компетентна людина застосовує стратегії, найсприятливіші для виконання конкретних завдань.

Компетенція розуміється як коло питань, щодо яких особистість має бути обізнана, або певна сфера діяльності, в якій людина повинна володіти компетентністю. Компетенція – об'єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини. Вона відчужена від людини, є наперед заданою соціальною нормою.

Вважається, що ідея компетентнісної освіти виникла у 60-тих роках ХХ ст. у США. У 70-80-тих роках у європейських країнах відбувалось активне обговорення сутності цих понять. На думку американського вченого Пола Хейджера, у розумінні поняття компетентність можна виділити три етапи:

- перший (1960-1970 рр.) – компетентність в освіті розуміється як проста демонстрація суб'єктом певної діяльності;
- другий – перехідний (1970-1990 рр.), коли компетентність розуміється як загальні навички, що визначають характер майбутньої діяльності або спосіб виконання певних дій;

• третій (починаючи з 1990 р.) – термін «компетентність» починають тлумачити як здатність, що обов'язково потребує як елементів точного виконання, так і володіння людиною певними інтелектуальними, моральними та соціальними якостями [2].

• Вхідження України в Європейський освітній простір зобов'язує всі рівні освіти швидко реагувати на нові виклики часу:

- глобалізацію (відкритість простору, конкуренція на ринках праці);
- демографічну кризу (зменшення людських ресурсів вимагає оптимально використовувати освітній та виробничий потенціал населення);
- інновації в науково-технічній сфері (інформаційно-комунікативні технології, нанотехнології, біотехнології тощо);
- швидкість і частота комунікацій людей у різних сферах, які змінюють індивідуальне середовище і освітній простір країни.

У цих умовах зростають вимоги до якості освіти, постає запит на компетентних фахівців, яких можна підготувати в умовах компетентнісної освіти.

Тривалі наукові дискусії дали змогу виокремити чотири базові характеристики поняття «компетентність». А саме:

- використання компетентності завжди відбувається в певному контексті (скажімо, у конкретній навчальній ситуації);
- компетентність завжди є результатом, вона характеризує те, що може зробити індивід, а не описує чи розповідає про процес, під час якого він набув цю компетентність (наприклад, учень не розповідає «я читав, я писав...», а показує, що саме він уміє);
- для вимірювання здатності індивіда користуватися компетентністю потрібні чітко визначені та затверджені стандарти;
- компетентність є мірою того, що індивід може зробити у конкретно визначений час [2, 21-30].

Після визначення сутнісних характеристик поняття компетентнісний підхід у теоретичних дослідженнях розпочався відбір ключових компетентностей. Вважається, що імпульсом для цієї роботи були рекомендації Всесвітньої декларації про освіту для всіх «Назустріч базовим освітнім потребам» (Таїланд, 1990 р.). Хоча в тих рекомендаціях не вживався термін компетентність, однак наголошувалося на взаємодії знань, умінь, мотивації, цінностей, ставлень у засвоєнні особистістю важливих соціальних і поведінкових контекстів.

Пізніше (у 1996 р.) у доповіді ЮНЕСКО щодо освіти для XXI століття (згодом вона стала дуже відомою і цитованою в усіх країнах світу як доповідь Жака Делора) було сформульовано чотири напрями, за якими має будуватися сучасна освіта: *вміння жити разом, вміння вчитися, вміння діяти, вміння бути* [3]. Вчені визнали, що, по суті, це глобальні компетентності, функції яких з часом набувають все більшого значення для світу.

Що ж означають ці «стовпи» освіти XXI століття?

Вміння жити разом – знання і розуміння культури інших народів, інших традицій, духовних цінностей. На цій основі має формуватися мораль мирного співіснування народів як між країнами, так і в середині країни.

Вміння вчитися – проголошено обов'язковою умовою навчання впродовж життя. Його пропонувалося формувати шляхом широкої академічної освіти з поглибленим вивченням низки окремих спеціальних предметів,

Вміння діяти – можливість людини діяти в різних ситуаціях, часом непередбачуваних, працювати в команді.

Вміння бути – має включати вміння і навички для повної реалізації природних задатків кожної людини (уява, фізична сила, естетичний смак, здатність до спілкування та ін.)

Наприкінці 90-х років XX ст. Рада Європи запропонувала освітянам перелік з *п'яти груп ключових компетентностей*, якими мають володіти молоді європейці. Наведемо їх перелік оскільки вони є орієнтиром для визначення ключових компетентностей у сучасній шкільній і професійній освіті.

Зокрема, вони включають:

- політичні та соціальні компетентності;
- компетентності, пов'язані з життям у багатокультурному суспільстві;

- компетентності, що стосуються володіння усним та писемним спілкуванням, включаючи використання більше від однієї мови;
  - компетентності, пов'язані з розвитком інформаційного суспільства;
  - вміння вчитись як базис для навчання людини у професійному і соціальному контекстах.
- З аналізу цього переліку і його змістового наповнення, проведеного вченими-компаративістами, зроблено такі висновки щодо класифікації компетентностей.

По-перше, ключові компетентності можна поділити на три групи:

- 1) використовуються як засоби взаємодії (знань, інформації, технологій та ін.);
- 2) забезпечують взаємодію у гетерогенних (неоднорідних) групах людей;
- 3) дозволяють людині діяти автономно.

По-друге, компетентності мають рівневу природу володіння ними, а це поставило проблему визначення умов та засобів їх формування.

По-третє, враховуючи функції та можливості змісту шкільної освіти, необхідно структурувати ключові компетентності на дві великі групи:

- предметно-базові (здатність спілкуватися, базові наукові та математичні компетентності, комп'ютерна грамотність, здатність позиціювати себе членом суспільства);
- крос-предметні компетентності, що охоплюють метакогнітивні, особистісні, які стосуються різноманітних проявів поведінки людини).

Радою Європи запропоновано формувати в учнів середньої школи **сім груп ключових компетентностей**:

- грамотність (читання, письмо, арифметика);
- загальні навички (комунікація, вміння навчатися, лідерство);
- особисті компетентності (вмотивованість, цікавість, креативність, чесність, наполегливість тощо);
- інформаційно-комунікаційні компетентності;
- володіння іноземними мовами;
- соціальні компетентності як інструмент підтримання стосунків для економічної та соціальної інтеграції в багатонаціональному та багатокультурному суспільстві;
- компетентності з науки і технологій, які передбачають володіння науковою грамотністю.

У 2005 році в Європейському Союзі, враховуючи наявний досвід компетентнісної освіти і перспективи розвитку школи у XXI столітті, було визначено довідкову систему ключових компетентностей. Вона охоплює вісім компетентностей: спілкування рідною мовою; спілкування іноземною мовою; математична компетентність та базові компетентності з науки й технологій; цифрова компетентність; вміння вчитися; міжособистісна, міжкультурна та соціальна компетентності; громадянська компетентність; підприємливість; культурна виразність. Їх основні характеристики наведені у таблиці 3.

Таблиця 3

Характеристика ключових компетентностей

1. Автономна діяльність	<ul style="list-style-type: none"> • здатність захищати та піклуватися про права, потреби, відповідальність за інших; • здатність складати та здійснювати плани, особисті проекти; • здатність діяти у широкому контексті
2.Інтерактивне використання засобів	<ul style="list-style-type: none"> • здатність інтерактивно використовувати мову, символіку, тексти; • здатність використовувати знання та інформаційну грамотність; • здатність застосовувати нові інтерактивні технології
3.Вміння функціонувати в соціально різноманітних (гетерогенних) групах	<ul style="list-style-type: none"> • здатність успішно взаємодіяти з іншими; • здатність співпрацювати; • здатність розв'язувати конфлікти

Активно досліджують проблему компетентнісного підходу в шкільній освіті російські психологи і дидакти (І.Зимня, А.Маркова, А.Хуторський, С.Шишов та ін.). Так, І.Зимня до ключових компетентностей відносить:

- компетенції пізнавальної діяльності: постановка і розв'язання пізнавальних завдань; нестандартність рішення; проблемні ситуації – їх створення в розв'язання; продуктивне і репродуктивне пізнання; дослідження, інтелектуальна діяльність;

- компетентності діяльності: гра, навчання, праця; засоби діяльності: планування, проектування, моделювання, прогнозування, дослідницька діяльність, орієнтація у різних видах діяльності;

- компетентності інформаційних технологій: прийом, переробка, видача інформації, перетворення інформації, (читання, конспектування) мас-медійні, мультимедійні технології, комп'ютерна грамотність; володіння електронною Інтернет-технологією.

У працях А.Хуторського, А.Краєвського зазначено сім ключових компетентностей: ціннісно-сміслова, загальнокультурна, навчально-пізнавальна, інформаційна, комунікативна, соціально-трудова, особистісного самовдосконалення [4, 133-140]. Учені вважають, що введення ключових компетентностей у нормативну і практичну складову освіти дозволить зняти протиріччя між засвоєнням учнями теоретичних знань та їх використанням для розв'язання конкретних життєвих завдань або проблемних ситуацій.

Інші вчені (С.Шишов, В.Кальней) розрізняють серед ключових компетентностей п'ять видів:

- компетентність у сфері самостійної пізнавальної діяльності, що ґрунтується на способах здобуття знань з різних джерел інформації, у тому числі й пізнавальних;

- компетентність у сфері соціально-трудової діяльності (в тім числі й уміння аналізувати ситуацію на ринку праці, оцінювати власні професійні можливості, орієнтуватися в нормах та етиці трудових взаємовідносин, навички самоорганізації);

- компетентність у побутовій сфері;

- компетентність у культурно-дозвілєвій сфері.

Узагальнюючи, зазначимо, що всі ключові компетентності характеризуються як багатфункціональні, надпредметні, вони передбачають значний інтелектуальний розвиток людини, спираються на мотиваційний складник і різні пізнавальні процеси.

Отже, професійна компетентність інтегрує знання, уміння, навички та ставлення людини у відповідному контексті діяльності, а ключова компетентність передусім є інструментом особистісного розвитку, активного громадянства, соціальної інтеграції та зайнятості людини. Звідси висновок, що ключові компетентності є як особистісною, так і соціальною цінністю, вони вигідні кожному учню й суспільству в цілому.

У своєму дослідженні поняття ключова компетентність ми використовуємо в такому значенні: здатність людини здійснювати складні, поліфункціональні, поліпредметні, культурологічні види діяльності для ефективного розв'язання широкого кола проблем.

Відмінність між знанневим і компетентнісним підходами відображено нами у таблиці 4.

Таблиця 4

Порівняльна характеристика знаннєвого та компетентнісного підходів у початковій освіті

Ознаки порівняння	Знаннєвий підхід	Компетентнісний підхід
Мета	Формування всебічно розвиненої особистості	Формування діяльної компетентної особистості
Формування змісту	Зміст освіти формується «від мети»	Зміст освіти формується «від результату»
Позиція вчителя	Передає, навчає, формує. Переважає відтворення знань, застосування за зразком, значною є роль контролю вчителем процесу і результату.	Переважа пошукової, самостійної діяльності учнів, проектування навчальних і життєвих завдань, ситуацій для формування досвіду та застосування предметних і ключових компетентностей
Основні результати	Цінності, знання, вміння, навички	Суб'єктність навчання, цінності, знання, вміння, навички, способи діяльності, особистісне ставлення

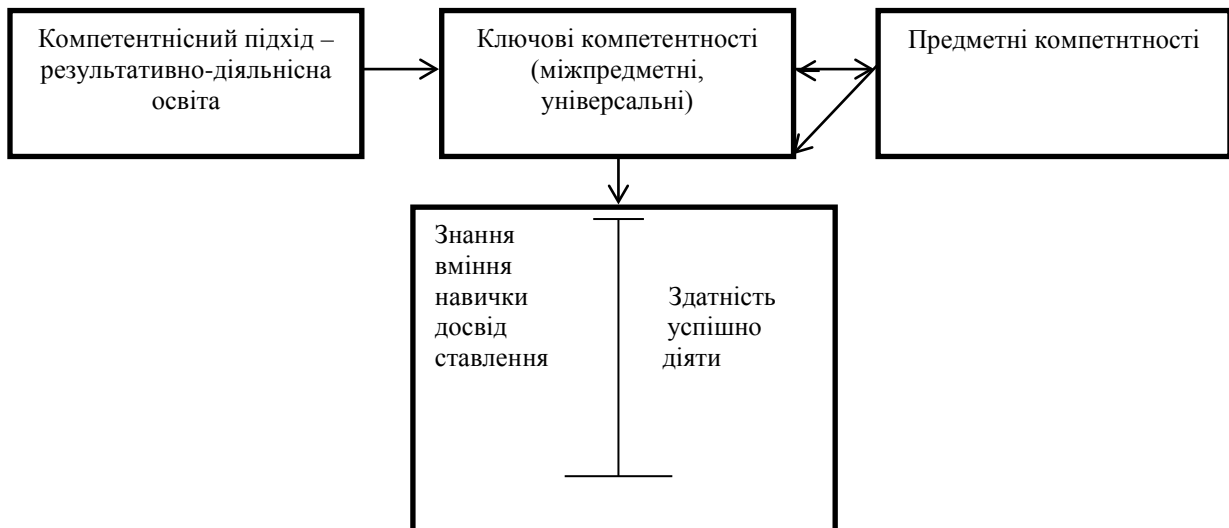
Аналіз таблиці дозволяє зробити висновки про те, що компетентнісний підхід суттєво відрізняється від знаннєвого (академічного) за всіма порівнюваними ознаками. У характеристиці його складників чітко простежується спрямованість на діяльнісно-результативне навчання, зосередженість на особистості учня.

Українські вчені О.В.Овчарук, О.І.Локшина, Н.М.Бібік, О.І.Помстун, О.Я.Савченко та ін. на основі вивчення зарубіжного досвіду і потреб розвитку української школи визначили таку **сукупність ключових компетентностей** [5, 91]: вміння вчитися (навчальна); загальнокультурна; громадянська; здоров'язбережувальна (здоров'яформувальна); компетентність з інформаційних та комунікаційних технологій; соціальна; підприємницька (ініціативність, економічне мислення).

Предметна компетентність – сукупність знань, умінь та особистих якостей учня, що дають змогу йому самостійно виконувати певні дії у межах конкретного предмета для розв'язання навчального завдання.

Взаємозв'язок між категоріями компетентнісного підходу відображено на схемі

Схема 3

Як бачимо, ключові та предметні компетентності мають схожі ознаки: за структурою кожна охоплює знання, вміння, навички, досвід, ставлення, які, інтегруючись, породжують здатність особистості самостійно діяти.

Формування в учнів ключових і предметних компетентностей має здійснюватися шляхом виявлення можливостей змісту і методики конкретного предмета для формування кожної з них. Технологічно це означає, що сукупність компетентностей відбивається у цілях і змісті Державного стандарту, навчальних програмах, а найбільшою мірою – у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Власне, саме остання складова змісту дає чітку установку вчителям про те, що має бути результатом вивчення того чи того матеріалу. Пропонований зміст загальнонавчальних умінь і навичок та його розподіл по класах може уточнюватись вчителем залежно від умов і особливостей роботи з певним контингентом учнів. У кожному наступному класі розвиваються вміння і навички, формування яких відбулось у попередньому.

Зміст кожного предмета вносить свою частку у розвиток особистості молодшого школяра. Ефективність цього впливу значно посилюється, якщо окрім предметних, учитель цілеспрямовано, системно на міжпредметному рівні розвиває в дітей ключові компетентності, кожна з яких важлива (див. Таблицю 5).

Саме взаємозв'язок між предметами, взаємне підсилювання результатів вивчення кожного забезпечує найважливішу перевагу початкової школи – системність і цілісність навчання, виховання та розвитку учнів.

Наприклад, щодо предмета «Літературне читання» читацька компетентність, за нашим визначенням, є результатом взаємодії знань, умінь і навичок, читацького досвіду та ціннісного ставлення учнів, що виявляються у процесі формування повноцінної навички читання. Тому читацька компетентність об'єднує чотири характеристики читацької діяльності – технічну, когнітивну, комунікативну й ціннісну. В першому випадку маємо на увазі сформованість читацької навички. Когнітивна передбачає, що читання текстів розглядається як пізнавальна діяльність учня, яка охоплює смислове сприйняття, мислительну обробку й інтерпретацію прочитаного.

Таблиця 5

Внесок навчальних предметів у результати початкової освіти в контексті компетентнісного підходу

Предмет	Основна компетентність
Українська мова	Комунікативна, соціокультурна, уміння вчитися
Літературне читання	Читацька компетентність, комунікативна, Інформаційна, уміння вчитися
Математика	Математична, уміння вчитися
Природознавство	Природознавча, дослідницькі уміння
Я у світі	Соціальна, громадянська, уміння вчитися
Музичне мистецтво	Основи музичної культури
Трудове навчання	Предметно-перетворювальна
Основи здоров'я	Здоров'язбережувальна
Сходинки до інформатики	Інформаційно-комунікативна, уміння вчитися

Комунікативна складова у тлумаченні читацької компетентності збагачує її особливою формою спілкування автора з читачами через текст. Ціннісна характеристика виявляється в оцінних судженнях і ставленні учня до прочитаного. Зазначені характеристики забезпечуються взаємозв'язаною реалізацією усіх змістових ліній предмета «Літературне читання». Вони знаходять вияв, у предметних читацьких компетенціях, структурні елементи яких зазначено у навчальній програмі. Наприклад: якщо учень правильно називає фактичні події, дійових осіб – це елементи знань; якщо розрізняє у тесті відоме й невідоме; уміє знаходити відповіді на запитання; правильно встановлює зв'язки між подіями, дійовими особами; вміє пояснити назву заголовку т. ін. – це вияв діяльнісного складника [6, 11-14].

Компетенція – рівень реалізації предметної компетентності. «Компетенції охоплюють не лише когнітивні й операційно-технологічні складові, але й мотиваційні, поведінкові, що ґрунтуються на ціннісних орієнтаціях. У комплексі компетенцій закладено додаткову можливість подати освітні результати системно, що створює передумови для чітких вимірників навчальних досягнень учнів».

На цих теоретичних засадах відділом початкової освіти здійснено дослідження щодо дидактичного і методичного забезпечення процесу формування ключової компетентності уміння вчитися [7, 175] і предметах компетентностей [8, 1-5].

Результати зазначених напрацювань впроваджуються у навчальних і вищих педагогічних закладах країни.

Таким чином, компетентнісний підхід органічно поєднує навчання і розвиток учнів, дозволяє системно осучаснити усі складники навчального процесу: зміст, методики, навчальне середовище, критерії оцінювання якості навчання тощо. Впровадження компетентнісного підходу сприяє зосередженості вчителя та учнів на результативній складовій навчання, підвищує мотивацію дітей, створює умови для оволодіння способами навчальної діяльності. Між ключовими й предметними компетентностями існує тісний взаємозв'язок: без предметних компетентностей не сформувані якісні ключові компетентності, які, своєю чергою, є міжпредметною основою для взаємопов'язаної реалізації цілей навчання, виховання і розвитку учнів. У другому поколінні державного стандарту для початкової освіти чітко простежується спрямованість змісту усіх освітніх галузей на застосування компетентнісного підходу як інструменту забезпечення результатного складника навчального процесу у вимірах навчальних досягнень учнів.

1. Савченко О. Я. Концепція розроблення нової редакції Державного стандарту початкової загальної освіти / О. Я. Савченко // Початкова школа. – 2010. – № 4. – С. 1-5.
2. Локшина О. І. Становлення «компетентнісної» ідеї в європейській освіті / О. І. Локшина. – К. : Педагогічна думка, 2009. – С. 21-30.
3. Делор Ж. Образование: необходимая утопия / Ж. Делор // Педагогика. – 1998. – № 5. – 32 с.

4. Краєвський В. В. Основи обучения: Дидактика и методика. Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. В. Краевский, А. В. Хуторской. – М. : Издательский центр «Академия», 2007. – 352 с.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / За ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С», 2004. – С. 91.
6. Савченко О. Я. Методичний аналіз навчального комплексу з предмету «Літературне читання» для 3 класі / О. Я. Савченко // Початкова школа. – 2013 № 7. – С. 11-14.
7. Савченко О. Я. Уміння вчитись – ключова компетентність молодшого школяра / О. Я. Савченко. – К. : Педагогічна думка, 2014. – С. 175.
8. Формування предметних компетентностей у початковій школі: колективна монографія. – К. : Педагогічна думка, 2014. – С. 343.

Савченко О. Я. Компетентностный подход как ресурс инновационного развития школьного образования.

В статье рассматривается применение компетентностного подхода как инструмента обеспечения результативной составляющей учебного процесса в измерениях учебных достижений учащихся. Определены базовые понятия компетентностного образования: компетентностный подход, компетентность и компетенция, ключевые и предметные компетентности. Выделены и структурированы ключевые компетентности. Замечено, что между ключевыми и предметными компетентностями существует тесная взаимосвязь: без предметных компетенций не сформировать качественные ключевые компетентности, которые, в свою очередь, являются межпредметной основой для взаимосвязанной реализации целей обучения, воспитания и развития учащихся.

Ключевые слова: компетентностный подход; компетентность и компетенция; ключевые предметные компетентности.

Savchenko O. Y. Competency Building Approach as a Resource for Innovative Development of School Education.

The article discusses the use of competency building approach as an instrument for ensuring of the effective constituent of the educational process for measuring pupils' progress in education. The basic concepts of competency based education: competency building approach; competency and competence; key and subject competencies have been defined. It is stated that between key and subject competencies there is a close relationship: it is impossible to develop quality key competencies without subject-specific competencies, which, in turn, appear to be an interdisciplinary basis for a coherent implementation of the objectives of training, education and development of pupils.

Key words: competency building approach; competency and competence; key and subject competencies.